

הלכה בפרשה

שנה א- גיליון 10

פרשת ויגש - כיבוד סבו וחמיו

"וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל אֲנָשׁוֹ לֹא וַיָּבֵא בְּאֶרֶץ שֶׁבַע וַיַּזְבֹּז וַיַּזְבֹּז וַיַּזְבֹּז לְאַלְקֵי אָבִיו
יִצְחָק" (ב' א')

"חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם" (רש"י)

כבוד סבו וסבתו | מקומו של יצחק בגאולת ישראל | האם למדים הלכה ממדרש? | כבוד חמיו | האם למדים הלכה מסיפור במקרא?

שבת (פט ב): "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מאי דכתיב כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירו אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך. לעתיד לבא יאמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם: בניך חטאו לי. אמר לפניו: רבונו של עולם - ימחו על קדושת שמך. אמר: אימר ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים, אפשר דבעי רחמי עליהו. אמר ליה: בניך חטאו. - אמר לפניו: רבונו של עולם, ימחו על קדושת שמך. - אמר: לא בסבי טעמא, ולא בדרדקי עצה. אמר לו ליצחק: בניך חטאו לי. - אמר לפניו: רבונו של עולם, בני ולא בניך? בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע, קראת להם בני בכורי, עכשיו בני ולא בניך? ועוד, כמה חטאו? כמה שנותיו של אדם - שבעים שנה. דל עשרין דלא ענשת עליהו - פשו להו חמשיין. דל עשרין וחמשה דלילותא - פשו להו עשרין וחמשה. דל תרתי סרי ופולגא, דצלווי ומיכל ודבית הכסא - פשו להו תרתי סרי ופולגא. אם אתה סובל את כולם - מוטב, ואם לאו - פולגא עלי ופולגא עליך. ואם תמצא לומר כולם עלי - הא קריבית נפשי קמך. פתחו ואמרו: (כי) אתה אבינו. אמר להם יצחק: עד שאתם מקלסין לי - קלסו להקדוש ברוך הוא, ומחוי להו יצחק הקדוש ברוך הוא בעינייהו. מיד נשאו עיניהם למרום ואמרים אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך".

1. בפרשתנו אומרת התורה הקדושה, שבדרך למצרים, יעקב אבינו מקריב קרבן לאלקי אביו יצחק: "וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל אֲנָשׁוֹ לֹא וַיָּבֵא בְּאֶרֶץ שֶׁבַע וַיַּזְבֹּז וַיַּזְבֹּז וַיַּזְבֹּז לְאַלְקֵי אָבִיו יִצְחָק" (מו א). רש"י מסביר מדוע נאמר 'לאלקי אביו יצחק': "חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם".

א. חיוב כבוד סבו וסבתו

לכאורה כשם שחייב אדם לכבד אביו ואמו כך חייב לכבד סבו וסבתו. וקל וחומר הדברים, ומה אביו חייב בכבוד אביו, בנו לא כל שכן?!

אמנם, למעשה יש בזה מחלוקת פוסקים, ויש אומרים שאין נכד חייב בכבוד סבו, ולכולי עלמא אף אם חייב, חיובו פחות מחיובו בכבוד אביו.

על כן, במקום בו אין התנגשות בין כבוד הסב לכבוד האב, חייב לכבד את הסב.

ואם אביו מבקשו דבר וסבו מבקש גם כן, ואין אביו מוחל, חייב להקדים ולעשות את בקשת אביו!

מקור הדברים במדרש רבא (בראשית פ"ד ס"ה) שם מסופר שרבי יהושע בן לוי עמל להבין מדוע הזכיר יעקב את יצחק (ואפשר לבאר בשתי פנים, או שקשה מדוע לא הזכיר גם את אברהם, או שקשה מדוע להזכיר כלל את יצחק, וראה להלן). והמדרש מביא מספר תירוצים לזה, אחד מהם הוא תירוצו של רבי יוחנן שאומר: "שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקינו" (וברור שלשיטתו הקושיה הייתה מדוע לא הזכיר את אברהם).

היינו שיעקב אבינו חשש שירידתו מצרימה היא תחילת הגלות שנגזרה על זרע אברהם בברית בין הבתרים. והקריב לאלקי אביו

[עיי' שם במדרש בשאר התירוצים. ואולי אפשר להוסיף ביאור (לולי דברי המדרש, ולפי ההסבר השני בקושיה) על פי הגמרא

" לכאורה הדבר תמוה, אברהם (מידת החסד) ויעקב אומרים להקב"ה למחות את ישראל, ודוקא יצחק שהוא מידת הדין מצילם? עי' מהר"ל צח ישראל (פרק יג), של"ה הקדוש (פרשת וירא חלק תורה אור) וחידושי חת"ס על הש"ס (שבת שם).

משום שכתבו קצת פוסקים דרש"י הוא במקום תרגום שחייב אדם לקרוא שניים מקרא ואחד תרגום [".

וצריך ליישב את שיטת המהרי"ק.

בספר עיקרי הד"ט (יו"ד סי' כו אות ז) ביאר שמאחר ויש עוד שיטות במדרש מדוע הזכיר יעקב את יצחק, הרי ששיטות אלו חולקות על רבי יוחנן, ופסק כמותן. אמנם כל זה בנוי על הנחה שהיו הבנות שונות למשיבים במדרש, חלק הבינו שהשאלה היא למה לא הזכיר את אברהם וחלק הבינו שהשאלה היא למה הזכיר כלל את יצחק. אך, "אי אפשר להתעלם, דמהמשך לשון המדרש משמע דבין ריש לקיש ורבי יוחנן ובין תנאים אחרים ובין רבנן בתראי, כולו לא אתו אלא ליישב אמאי לא הזכיר גם אברהם" (לשון עיקרי הד"ט הנ"ל). וממילא, אם נאמר שאין חיוב לכבד את אבי האב, אין מקום כלל לשאלה זו, שאם לא הייתה הנחת יסוד מוסכמת שחייב אדם בכבוד אבי אביו, לא הייתה שאלה מדוע לא הזכיר יעקב את אברהם.

ולכן מיישב עיקרי הד"ט: "בדוחק קצת, עפ"י הכלל שבידינו דאין למדין הלכה ממדרש רבות ולא מן האגדות, כמו שכתב הרמ"ע בתשובה (סי' לו). וכיון שכן אין לתפוס על מהרי"ק אם לא למד ממדרש רבא חיוב כבוד אבי אביו. ואעפ"י שהרב המאסף בא"ח בכללי הגמ' אות ע כתב וז"ל: ויראה לי דהיינו דוקא כשהפסק ההוא נגד הכלל האמור בגמרא אבל במקום שאינו כנגד הכלל המסור למדין וכו'. על אחת כמה וכמה בניד"ד אין דבר המדרש נגד שום כלל, הי"ל למהרי"ק ללמוד ממנו? אכתי אפשר לומר דכל דאיכא תרתי כי הדדי היינו שהוא ברבות והוא אגדה כל כהאי גוונא לכו"ע אין למדים ממנו הלכה. והיא הדא דנידון דידן. דהכי איתה התם וז"ל: אמר ריב"ל חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום שיאמרו לי פסוק זה וכו'. הרי דלא נחית ריב"ל רק לשמוע בזה דברי אגדה ומש"ה לא ניחא ליה למהרי"ק ללמוד הלכה משם ופסק דאינו חייב בכבוד אבי אביו וק"ל".

יצחק מפני שבזכותו עתידים להיגאל, שעל פי עומק הדין ראויים לגאולה. כנלע"ד.

אמנם, עיין להלן בדברי עיקרי הד"ט, ולדבריו עיקר שאלת המדרש לא הייתה מפני מה הזכיר יעקב את יצחק אלא מפני מה לא זכר גם את אברהם. ולדבריו אין מקום להנ"ל. ולאידך גיסא, יש מקום לביאור הנ"ל אחר שאינו חולק על חז"ל כלל, שלא שאלו מעולם מדוע הזכיר את יצחק (ועי' תוס' יו"ט נזיר פ"ה מ"ה).

ומדברי רבי יוחנן במדרש וכן מלשון רש"י עולה שחייב אדם בכבוד זקנו (אלא שבכבוד אביו חייב יותר). והוא הדין זקנתו, שלא מצאנו חילוק ביניהם בעניין זה (וראה להלן שאחת הראיות היא מכיבוד שעשה שלמה לרות זקנתו וק"ל).

אכן, הדבר נתון במחלוקת הפוסקים.

בשו"ת מהרי"ק (שורש ל) דן בעניין אמירת קדיש אחרי הסב על ידי נכדו. בתוך הדברים הוא כותב שאמירת הקדיש תלויה בחיוב הכיבוד. לכן אין הנכד צריך לומר קדיש אחר סבו כי: "נראה שבן הבן שאין חייב בכבוד זקנו שהרי לא מצינו בשום מקום שיתחייב אלא בכבוד האב והאם ואשת אביו בחייו ובעל אמו בחייו ואחיו הגדול ומוכח להו מקראי כדאמרין בכתובות פרק הנושא (דף קג) או אשת אביו אפילו לאחר מיתת אביו למצוה בעלמא כדאיתא התם. אבל בן הבן בכבוד הזקן זה לא מצינו בשום מקום".

ורמ"א בדרכי משה (יו"ד סי' רמ ס"ק ז) השיג עליו מהמדרש ורש"י הנ"ל. ופסק להלכה (בהגהת שו"ע יו"ד סי' רמ סע' כד): "יש אומרים דאין אדם חייב בכבוד אבי אביו. ואינו נ"ל, אלא דחייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו (וראה ממדרש גבי ויזבח זבחים וגו')."

וכתב הט"ז (ס"ק כ): "כן פרש"י בחומש על ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק ותימה על דעה הראשונה שהוא מהרי"ק דנעלם ממנו פירוש רש"י בחומש" [והעיר הש"ך בנקודות הכסף: "ולא ידעתי מה חידש בזה (פירוש: הרי רמ"א הקשה מהמדרש, והוא המדרש שהביא רש"י. יק.), ואפשר דמשמע ליה דפירוש רש"י בחומש רגיל יותר ממדרש

² עי' בית יוסף ושו"ע או"ח (סי' רפה) ובאחרונים שם.

הב"ח (וי"ד סוף סי' רמ) דחה את הראייה. לדבריו אין ללמוד מגדר 'בן' בדיני עדות לגדר 'בן' בדיני כיבוד אב. בדיני עדות סברת מר בר רב אשי הייתה שהנכד אינו 'בן' מאחר ואמרה תורה (דברים כד טז): "לא יומתו אבות על בנים", ומשם למדו שבן פסול לעדות. והפירוש הוא דווקא בנים ולא בני בנים, והטעם שהתחלף דור. "אבל לענין כבוד, כבד את אביך כתיב ומריבויא דאת מרבינן אפילו בעל אמו ואשת אביו ואפילו אחיו הגדול כל שכן אבי אביו דהוא נקרא אביך ממש כדפרישית" (לשון הב"ח).

ב. ראייה נוספת לשיטת מהרי"ק כתב בספר בית הלל (והביאה גם בגיליון מהרש"א לשו"ע הנ"ל) מהגמרא במסכת מכות (יב א) שם למדנו, שאם אב הרג את בנו, יש מחלוקת ברייתות. ברייתא אחת אומרת שבנו השני נעשה גואל הדם לאחיו ורשאי להרוג את אביו. ברייתא שנייה אומרת שאינו נעשה גואל הדם ואינו רשאי להרוג את אביו. והגמרא מסתפקת כיצד יתכן שבן יהיה גואל דם ויהרוג את אביו. ולכן מעמידה את הברייתות באופן אחר. הברייתא שטוענת שבן נעשה גואל הדם, מדברת על בן הבן (הנכד). הברייתא שטוענת שלא נעשה גואל הדם מדברת על הבן. ופירש רש"י: "הא דתניא אין בנו נעשה גואל הדם בבנו של רוצח קאמר והא דתניא בנו נעשה לו גואל הדם בבנו של הרוג קאמר שהוא בן בנו של רוצח ואינו מוזהר על כבודו". הרי מפורש שאין הנכד חייב בכבוד הסב (ועי' הגהות מהר"ץ חיות שם).

את המדרש שהביא רש"י על התורה מבאר הבית הלל: "דאף דאבי אביו הוא יותר גדול וחכם מאביו, אעפ"כ אביו קודם לכיבוד יותר מאבי אביו".

אך, הגר"ש קלוגר (הגהות חכמת שלמה לשו"ע שם) דחה את הראייה. לשיטתו אפשר לומר שיש חיוב לכבד את הסב, אלא שחיוב זה אינו עומד במקום בו הוא מתנגש עם כבוד האב. לכן, במקרה זה שעל הנכד לנקום את מות אביו, הרי זהו כבודו של אביו ודוחה

בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' קכט) דחה את ראיית רמ"א מהמדרש (אך עי"ש שהביא ראיות אחרות לדין כיבוד סב וראה להלן), וכתב לבאר שהחיוב לכבד את אברהם אבינו היה מצד שהוא תלמיד חכם, וז"ל: "אמנם מ"מ ראיתו של רמ"א אין בה ממש. למילף מנה לכל אדם בהחלט אטו מאברהם ניקו ונגמר. דזקן ויושב בישיבה היה (כדאיתא רפ"ג דר"א) וכל אדם חייב בכבודו בלא"ה. אף כי נכדו והיינו דהכריח להמדרש (ורש"י עה"ת) לומר כך. כמ"ש רמ"א. כי היכי דלא תקשי אברהם זקן. וכ"ע מיחייבי ביקריה. כ"ש בן הבן. שהוא ואביו חייבין בכבוד הזקן אברהם. שהוא רבם ג"כ. והיה לו ליעקב לתלות הגדולה באברהם. לפיכך הוצרכו רז"ל ללמדנו. כי אדרבא היא הנותנת. לפי שבן הבן חייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו. על כן בדין הוא שידחה כבוד זקן אצלם. אף על פי ששינוי כבוד הרב קודם לכבוד האב. היינו כשהבן תלמיד גמור של הרב. משא"כ היכא דאינו תלמידו ממש. כיעקב שלא שמש את אברהם (אלא את שם ועבר) אף על גב דודאי חייב בכבודו. דלא גרע משום שהוא זקן. מ"מ כבוד אביו חמור כה"ג. מיהו בעלמא ליכא למשמע מנה מיד. לחייב בכבוד זקנו כלל כשאינו זקן בא בימים ולא חכם בתורה שחיובו משום כבוד תורה ולא משום מצות כיבוד אבות".

ובפוסקים נתבארו עוד מספרי ראיות וסברות בדין זה, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, ונבאר את רובן.

א. מהרי"ק (שם) הביא ראייה לשיטתו מהגמרא ב"ב (קכח א), שם מבואר שלדעת מר בר רב אשי נכד כשר להעיד לסבו (ואין הלכה כמותו, כך מפורש בגמ' שם ועי' חו"מ סי' לג סעי' ב). ומאיךך במסכת יבמות (סב ב) אומרת הברייתא שבני בנים הרי הם כבנים. ומדוע לא מקשים למר בר רב אשי מהברייתא? אלא שהברייתא מדברת רק מצד פטור מפריה ורביה, שאם הוליד בני בנים, יצא יד"ח, אפילו אם מתו בניו. אבל, אין הנכד נחשב כבן לעניינים אחרים. וממילא אין עליו חיוב כיבוד.

¹ עי' שו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' קכט). שו"ת תשובה מאהבה (חלק א סי' קעח). שו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' לג). ובדבריהם יש עוד מספר ראיות, אבל הסברות היסודיות העולות מן הראיות אינן שונות מן המתבאר בגוף הדברים, ולכן לא הבאתים.

ר' יצחק אמר על מנת ויוסף ישית ידו על עיניך, ויקם יעקב וגו' ויקחו את מקניהם בניו ובני בניו, א"ר יהודה בר אלעאי בנות בנים הרי הן כבנים, ובני בנות אינן כבנים".

דח"ה נוספת כתב החת"ס (בהגהות לשו"ע שם): "צריך לומר דעל ידי מילוי המים היה מתבטל מתלמוד תורה, ועל כן אמר שאינו מחוייב לכבדו כמו אב ממש דמחוייב להביא לו מים, אבל זולת זה מחוייב גם בכבוד אבי אביו".

דח"ה נוספת כתב בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' צד), והיא שאפשר לפרש בדברי רש"י, 'ואין עלי לכבדך כבן', אלא כנכד. ולדרכו הוא מבאר שאף בן הבת חייב בכבוד סבו (ודלא כג"א הנ"ל).

ד. הב"ח הביא ראייה נוספת להוכיח שחייבים בכבוד הסב. בגמרא קידושין (ל א) למדנו שיש מאן דאמר שהסב חייב ללמד את בן בנו תורה. ואם כן, איך אפשר לומר שחייב ללמדו תורה ומאיך הנכד לא חייב לכבדו.

ה. עוד ראייה מביא הב"ח מטעם מצוות כיבוד אב ואם. שטעם מצוה זו היא שהאב והאם שותפים עם הקב"ה ביצירת הילד, ובכבודם ומוראם יש מעין כיבוד ומורא שמיים (עי' קידושין ל ב. טור י"ד סי' רמ). ואם מטעם זה, הרי גם אבי האב הוא בכלל השותפות, שהרי הוא שותף באביו.

ו. עוד חילוק אומר הב"ח, על פי דברי התוס' במסכת יבמות (ג א ד"ה מקמי) שאף על פי שלענין עדות יש מי שמכשיר סב להעיד לנכדו, הרי גם הוא סובר שלענין עריות אשת בן קרובה מאשת אה, מאחר והבן הוא מיוצאי חלציו (עד כאן דברי התוס'). ולפי זה, כך אפשר לומר גם לגבי כיבוד, שאע"פ שיש מי שמתיר עדות סב לנכדו, גם הוא יודה שהנכד חייב בכבוד הסב, מאחר והוא מיוצאי

את כבוד סבו. אבל במצב רגיל, חייב אדם לכבד את סבו.

נלפי דבריו תתיישב הסתירה שיש לכאורה ברש"י. שבפירושו לתורה בפרשתנו הביא את דברי המדרש רבה מהם עולה שיש חיוב כבוד סב. ובפירושו לש"ס כתב מפורש שאין חיוב? אלא שבאמת יש חיוב כבוד סב, אך חיוב כבוד אב קודם לו. ולכן במקום שהחייבים מתנגשים, אז אין חיוב כבוד סב, ומה שכתב רש"י: 'ואינו מוזהר על כבודו', היינו רק בכהאי גוונא. אמנם הדבר קצת דחוק בלשון רש"י על הש"ס, ועדיין צ"ע.

עוד דח"ה לראיה זו, בשו"ת הגרע"א (קמא סי' צד) הביא מספר לזית חן שהחייב לכבד את אבי אביו, הוא בקל וחומר מאביו, שהרי אביו חייב בכבוד אביו, וקל וחומר שהמחוייב בכבוד הבן, חייב בכבוד אבי הבן. אמנם כל זה הוא כאשר הבן בחיים, אבל אחרי מיתתו, הרי לא חייב הבן כבוד אביו, וממילא הנכד נפטר גם כן מחיוב זה.

ג. ראייה נוספת שלא חייבים בכבוד סב, הביאו האחרונים (עי' פתחי תשובה ס"ק כא) מהגמרא במסכת סוטה (מט ב): "רב אחא בר יעקב איטפל ביה ברב יעקב בר ברתיא, כי גדל, א"ל: אשקיין מיא, אמר לו: לאו בריך אנא. והיינו דאמרי אינשי: רבי רבי, בר ברתך אנא". ופירש רש"י: "רבי רבי - גדל גדל אותי ואף על פי כן איני בנך. בר ברתך אנא - ואין עלי לכבדך כבן". ומגמרא זו רצו להביא ראייה לשיטת מהרי"ק, שלכאורה מפורש במגרא וברש"י שאין הנכד חייב לכבד את סבו.

אבל נמצא באחרונים מספר דחיות לראייה זו. בביאור הגר"א לשו"ע (יו"ד שם ס"ק לד) כתב: "ומגמרא סוטה מט א ראייה למהרי"ק. ונראה לי דלאבי אמו פטור, וכמו שכתוב בבראשית רבה פרשה צד (אות ו) בני בנות וכו'". והיינו שאמנם נכד חייב בכבוד סבו, אבל זה דווקא כשהוא בן הבן, אבל בן הבת פטור. ואף דבר זה נלמד ממדרש בפרשתנו (בראשית רבה פרשה צד סי' ו): "רבי חגי בשם

י ועי' בכסף משנה (פ"א מהל' ת"ת הל' ב) שמסופק, "אי בן בתו קודם לבן חבירו דאין קודם לבן חבירו אלא היכא דנתחייב באביו אבל גבי בת דליכא למימר הכי לא". והש"ך (יו"ד סי' רמה ס"ק א) כתב שבן בתו קודם לבן חבירו. ובפתחי תשובה (ס"ק א) בשם החכם צבי הביא שהטעם מפני שכל הקרוב קודם. ולפי"ז י"ל שאם יש ראייה מהגמרא קידושין הנ"ל, אזי אף בן הבת חייב בכבוד סבו, וכדעת השבות יעקב הנ"ל

לפני בדור הזה". ובהמשך הדברים שם כתוב שלכן ימי האדם מאה ועשרים שנה ולא יותר].

מכל הנ"ל עולה למעשה, שנחלקו הפוסקים אם חייב אדם בכבוד סבו וסבתו, ולכן: א. במקום בו אין התנגשות בין כבוד הסב לכבוד האב, חייב לכבד את הסב. ב. אם אביו מבקשו משהו וסבו מבקש גם כן, ואין אביו מוחל, חייב להקדים ולעשות את בקשת אביו.

2. בספר שמואל (א פרק כד) מסופר על המרדף של

שאל אחרי דוד, בו דוד קרע את כנף מעילו של שאל בלילה. "וַיְהִי אַחֲרַי כִּן וַיָּבֹא לְבִדּוֹ אֶתוֹ עַל אֲשֶׁר כָּרַת אֶת כָּנָף אֲשֶׁר לְשָׂאֵל: וַיֹּאמֶר לְאַנְשָׁיו חֲלִילָה לִי מֵה' אִם אֶעֱשֶׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְאֲדֹנָי לְמַשִּׁיחַ ה' לְשַׁלַּח יָדַי בּוֹ כִּי מְשִׁיחַ ה' הוּא: וַיִּשְׁפֹּעַ דָּוִד אֶת אֲנָשָׁיו בַּדְּבָרִים וְלֹא נִתְּנָם לְקוֹם אֶל שָׂאֵל וְשָׂאֵל קָם מִהַמְּעָרָה וַיֵּלֶךְ בַּדְּבָר: וַיִּקָּם דָּוִד אַחֲרָי כִּן וַיֵּצֵא מִן הַמְּעָרָה מִהַמְּעָרָה וַיִּקְרָא אַחֲרָי שָׂאֵל לְאֵמֶר אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ וַיִּבֹט שָׂאֵל אַחֲרָיו וַיִּקְדֵּד דָּוִד אֶפְרַיִם אֶרְצָה וַיִּשְׁתַּחֲוֶה: וַיֹּאמֶר דָּוִד לְשָׂאֵל לָמָּה תִּשְׁמַע אֶת דְּבָרַי אָדָם לְאֵמֶר הַנֶּה דָּוִד מִבְּקֶשׁ רָעָתָךְ:

הַנֶּה הַיּוֹם הַזֶּה רָאוּ עֵינַיךָ אֶת אֲשֶׁר נִתְּנָה ה' הַיּוֹם בְּיָדִי בַּמְּעָרָה וְאָמַר לְהַרְגֶּךָ וַתִּחַס עֲלֶיךָ וְאָמַר לֹא אֲשַׁלַּח יָדַי בְּאֲדֹנָי כִּי מְשִׁיחַ ה' הוּא: וְאָבִי רָאָה גַם רָאָה אֶת כָּנָף מְעִילָךְ בְּיָדִי כִּי בְּכַרְתִּי אֶת כָּנָף מְעִילָךְ וְלֹא הִרְגָתִיךָ דַּע וְרָאָה כִּי אֵין בְּיָדִי רָעָה וְפָשַׁע וְלֹא חֲטָאתִי לָךְ וְאִתָּה צָדָה אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ."

דוד קורא לשאל: 'אבי'. וביאר במצודת ציון (פס' יא): "אבי- ענין גדול ושר כמו האב על בנו, או לפי שהיה חותנו חשבו כאב".

חלציו. ומסכם הב"ח את שיטתו: "על כן נראה דבר ברור דחייב בכבודו אלא שכבוד אביו קודם וכדמשמע בבראשית רבא שהבאתי. וכן פסק הרב בהגהת ש"ע (סע' כד) והכי נקטינן. ולפי זה נראה ודאי דאם אין לו לאב ולבן ויש לבן הבן כייפין ליה לבן הבן ליתן לו כפי אשר יכול נ"ל".

ז. ראייה נוספת לשיטת רמ"א הביא בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' צד) מהגמרא במסכת בבא בתרא (צא ב): "עם המלך במלאכתו ישבו שם - זו רות המואביה שראתה במלכות שלמה בן בנו של בן

בנה, שנאמר: וישם כסא לאם המלך, וא"ר אלעזר: לאמה של מלכות". ואילו לא היה מחויב שלמה בכבודה, כיצד כבדה כל כך להניח לה כסא אצלו? הרי מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. ומכאן מוכח שנכד חייב בכבוד סבו, ולא רק נכד, אלא אפילו אחר כמה דורות.

[נראה בדברי תנא דבי אליהו (רבה פרשה טז) מהם עולה גם כן שיש לכל הפחות 'עניין' או 'מעלה' בכיבוד סב: "פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש הגדול בירושלים, ובא תלמיד אחד ושאלני דבר, כבן שהוא שואל את אביו, אמר לי, רבי מפני מה נשתנו דורות הראשונים מכל הדורות כולן שרבו ימיהם והאריכו שנים, אמרתי לו, בני לבודקן האריכו שנים, לעשות גמילות

חסדים זה עם זה, מניין, תדע לך שכן, צא למד מעשרה דורות ראשונים, אדם שת אנוש, קינן מהללאל ירד, חנוך מתושלח למך נח. אדם בא לעולם, בא שת בנו אחריו, בא אנוש בנו אחריו, אמרו לו לאנוש, עבוד את אביך, היה זנו ומפרנסו ומכלכלו, עבוד את אבי אביך, אמר, איני חייב בו, הניח את אדם, בא אנוש לעולם בא קינן בנו אחריו, אמרו לקינן עבוד את אבי אביך, אמר, איני חייב בו, וכן כולן עד נח, בא נח, אמרו לנח, עבוד את אביך, היה זנו ומפרנסו ומכלכלו, עבוד את אבי אביך, קיבל עליו, היה זן ומפרנס את אביו ואת אבי אביו וכל אבותיו שהיו באותה שעה, ולא עוד אלא שהוא יוצא וממחה ברבים כל אותן מאה ועשרים שנה עד שלא בא המבול, לפיכך בא הכתוב והגיד עליו לדורות, כי אותך ראיתי צדיק

ב. כבוד חמיו וחמותו

חייב אדם בכבוד חמיו וחמותו. כפי שמצאנו שקרא דוד המלך ע"ה לשאל חמיו: 'אבי'.

אמנם, גדר החיוב אינו ככבוד אביו ואמו, אלא ככבוד שאר אנשים זקנים וחשובים.

והיינו שיש לכבדם בקימה כשהם קרובים ד' אמות. ומנהג טוב לנשק ידי חמיו אם הוא בן תורה ובעל מעשים טובים?⁹

⁹ ועי' ברמ"א (יו"ד סי' רמ סע' א) ובט"ז (ס"ק א) בענין כפייה על מצות כיבוד הורים.

אך בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' לג) הקשה: "ולא הבנתי דבריו ז"ל דמהיכן משמע דלא פליגי לדינא הא אדרבא משמע כיון דרבנן דרשי הך אבי ראה שאמר זה לאבנר א"כ נפל בבירא הך דכיבוד חמיו כאביו שדרשו מקודם כנראה רק לרבי יהודא וכנזכר".

עוד הוא מקשה, שאפילו אם נאמר שאין מחלוקת בין רבי יהודה ורבנן, וכולם מודים שיש מכאן מקור לכיבוד חמיו, סוף סוף הרי זה רק סיפור דברים ולא הוראת הלכה למעשה. וזהו החילוק שבין דברי תורה לדברי קבלה. שבתורה למדים הלכה למעשה גם מסיפור. אבל בנביא לא למדים הלכה מסיפור אלא רק מהוראה של הנביא. וכאשר הנביא מצווה ומזהיר לישראל, על זה נאמר דברי קבלה כדברי תורה דמיא (עי' רש"י תענית טו א).

ועל פי דרכו הוא מסיק שכבוד סבו קודם לכבוד חמיו, שכבוד סבו נלמד מקל וחומר (וכפי שהתבאר לחלק מהשיטות לעיל) שהוא מידה בתורה, וכבוד חמיו לא נלמד אלא מסיפור דברים בנביא.

אך, מוסיף המנחת אלעזר ומביא שמכילתא למדנו: "כשהוא אומר וישאלו איש לרעהו לשלום מי קרוי איש הוא אומר זה משה שנאמר והאיש משה עניו מאוד הוא לא השתחוה ולא נשק אלא משה לחמיו מכאן אמרו שיהא אדם נוהג בכבוד חמיו". והרי זה לימוד מדברי תורה ולא מסיפור דברים בדברי קבלה.

על כן, יש מקור חזק וטוב לחיוב כבוד חמיו (ואעפ"כ כבוד סבו קודם, שאף דבר הבא בסיפור דברים בתורה, אינו כקל וחומר שהוא מידה שהתורה נדרשת בה, עיין במנחת אלעזר שם).

ובגדר החיוב, כבר הבאנו לעיל מדברי הב"ח והש"ך שכתבו שחייב לכבדו כשאר זקנים וחשובים, והיינו שאין גדר החיוב כגדר החיוב בכיבוד אב. ובפתחי תשובה (ס"ק ט) הביא ראייה: "דזה מוכרח מדלעיל סעיף יז שאשה נשואה פטורה כו' דאם לא כן היתה חייבת כיון שגם בעלה חייב בכבוד אביה שהרי הוא חמיו וכמו בסעיף יד וע"ש".

ואכן למד הטור (יו"ד סי' רמ) מפסוק זה שחייב אדם בכבוד חמיו: "וחייב לכבוד חמיו דכתיב אבי ראה גם ראה". וכן כתב האורחות חיים (ח"ב דין כיבוד אב ואם סוף אות א).

ובמכילתא דרבי ישמעאל (יתרו מסכתא דעמלק פרשה א), נמצא מקור נוסף לחיוב כבוד חמיו: "וישתחו וישק לו. איני יודע, מי השתחוה למי, או מי נשק למי, כשהוא אומר: וישאלו איש לרעהו לשלום, מי קרוי איש, הלא משה, שנא' והאיש משה עניו מאד, הוא אומר, לא השתחוה ולא נשק אלא משה לחמיו, מכאן אמרו שיהא האדם מוכן לכבוד חמיו".

וכך פסק השו"ע (יו"ד סי' רמ סעי' כד): "חייב אדם לכבוד חמיו". וכתבו הב"ח והט"ז (ס"ק יט) שהוא הדין לחמותו. ועוד הוסיף הב"ח (והש"ך ס"ק כב) שגדר החיוב הוא כמו שחייב לכבוד שאר זקנים חשובים.

ובערוך השולחן (סעי' מד) הקשה: "ואיני מבין הראיה שהרי אלישע קרא לאליהו ג"כ אבי אבי רב ישראל ופרשיו [מלכים ב ב יא] ואי משום שהיה רבו מובהק א"כ גם על שאול נוכל לומר כן לפי שהיה מלך וכן עבדי נעמן שר צבא מלך ארם קראו לנעמן אבי [שם ה יג] כדכתיב ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול וגו'. ואבי הוא רק שם הכבוד כמו שאמר אליהו לאיוב אבי יבחן איוב עד נצח [איוב לד, לו]". ותירץ את קושייתו בדרך אולי: "דמפני שאז רדף שאול את דוד ולא היה לו לדוד לאהבו ולכבדו ואלולי שחל שם אב על חמיו לא היה קוראו אבי".

ובביאור הגר"א (ס"ק לב) הביא שיש לזה מקור בחז"ל במדרש שוחר טוב (שמואל פרק ז). אמנם שם יש מחלוקת בדבר בין רבי יהודה לרבנן, "ר' יהודה אמר אבי ראה גם ראה, אבי ראה אמר לשאול, גם ראה אמר לאבנר, ורבנן אמרי אבי ראה אמר לאבנר, דהוה אריה בתורה, גם ראה אמר לשאול". ולדברי רבנן אין מכאן ראייה שחייב אדם בכבוד חמיו. אלא שכתב הגר"א שלדינא משמע שלא פליגי, ושניהם מודים שחייב אדם בכבוד חמיו.

כמיטב יכלתה, וכמו שכתוב בסדר אליהו רבה (פרק טו): כבד את אביך וסמך ליה לא תנאף, ללמדך שאם נשא אשה ואינה מכבדת אביו ואמו לעת זקנתם הרי הוא כאילו נואף כל ימיו. ע"כ. והובא בספר חרדים (ריש פרק רביעי). וכל שכן שזהו גם כבוד בעלה, שהיא חייבת בכבודו. וכמו שכתב הרמב"ם (בפרק טו מהלכות אישות הלכה כ) וזו לשונו: ציוו חכמים על האשה לכבד את בעלה ביותר מדאי, ויהיה מוראו עליה, ותעשה כל מעשיה על פיו, ויהיה בעיניה כמו שר או מלך. וזהו דרך בנות ישראל וכו'. ולכן כיבוד ומורא של חמיה וחמותה, זהו כבודו ומוראו של בעלה. וכן כתבו הברכי יוסף (סימן רמ ס"ק כב), ובשו"ת תשובה מאהבה חלק א' (סימן קעה).

והגר"ע יוסף זצ"ל ביאר בשו"ת יחווה דעת (ח"ו סי' נא) שיש הבדל בין כבוד חמיו לכבוד אביו. ושהגדר בכבוד חמיו קל יותר מכבוד אביו. לפי שאצל חמיו לא מאנו אלא כיבוד ואצל אב ואם מצאנו גם מורא. ולכן סיכם להלכה: "חייב אדם לכבד את חמיו בקימה והידור, כשמגיע לתוך ארבע אמותיו, כמו שמכבד לזקנים חשובים, אבל אינו חייב לכבדו ככבוד אביו. ויש נוהגים גם כן לנשק ידי חמיו דרך כבוד ויקר. וכן ראוי לעשות. ובפרט כשחמיו הוא בן תורה ובעל מעשים טובים. והוא הדין שחייב לכבד את חמותו כראוי לה, וכמו שאמרו ביורה דעה (סימן שעד סעיף ו), משום כבוד חמיו וחמותו. ע"ש. וכן כתב בספר צדה לדרך, והביאוהו להלכה הבית חדש והטורי זהב (ס"ק יט), והברכי יוסף (ס"ק כא). וכן האשה חייבת לכבד את חמיה וחמותה

הגיליון מוקדש לעילוי נשמת
אברהם יוסף בן שמואל חנא הלוי
ז"ל

נלב"ע ח טבת ה'תשע"ז

תנצב"ה

כתיבה: הרב ינון קליין
ביקורת: הרב גיורא ברנר

להערות / הקדשות (לרפואה או ע"נ) / הרשמה לרשימת התפוצה
צור קשר: בית מדרש הלכתא bm.hlct@gmail.com יעקב יונגרייס - 054-9023288

הלכתא

תורה. הלכה. חיים.

כולל הלכה תורת חיים נבעת אסף
ע"ש ר' חיים שורק ז"ל
כולל הלכה רחובות
מכון לפרסומים הלכתיים